

STEFAN
HERTMANS
VZESTUP

■ garamond

Vzestup

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.e-garamond.cz
www.albatrosmedia.cz

■ garamond

Stefan Hertmans

Vzestup – e-kniha

Copyright © Albatros Media a. s., 2024

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

STEFAN
HERTMANS
VZESTUP

z nizozemštiny přeložila
Radka Smejkalová

Tato kniha byla vydána s podporou Flanders Literature
(www.flandersliterature.be).

Vidíte, jak to zvíře běží stále stejně?

Alessandro Baricco, *Barbaři*

V prvním roce nového milénia se mi do ruky dostala kniha, díky níž jsem si uvědomil, že jsem prožil dvacet let života v domě, který přede mnou obýval někdejší esesák. Ne že by se ke mně do té doby žádné indicie nedostaly: o bývalých nájemcích se mezi řečí zmínil dokonce i notář, v jehož doprovodu jsem si dům šel poprvé prohlédnout; já jsem tomu však tehdy nevěnoval pozornost. Možná jsem tu informaci potlačil; bolestné reminiscence na holokaust v básních Paula Celana, ve svědectvích Prima Leviho a v nesčetných knihách a dokumentárních filmech, z nichž člověku tuhla krev v žilách, nebyla celá generace s to uchopit ani po dlouhých letech jejich niterného prožívání. Nyní se mi do intimních vzpomínek začala vtírat realita, se kterou jsem se jen stěží dokázal popasovat a která se už nedala zahnat. Jako by se v místnostech, které jsem tak dobře znal, vynořily stíny; chtěl jsem s nimi rozmlouvat, ale ony mnou procházely dál. Nic mi nepřišlo tak zatěžko, jako psát o člověku, který se začal jak duch potloukat mým životem. V mysli jsem se vrátil do dne, kdy jsem si toho domu poprvé všiml. Muselo to být na konci léta roku 1979. Procházel jsem prašným městským parčíkem lemovaným řadou starých budov; zadními dvorky se jim dalo nahlédnout do útrob. Kolem zrezivělých tyčků jednoho plůtku se vinula vistárie se silnými, téměř černými větvemi. Pozdní, prachem poseté, řídké hroznovité květy měla svěšené; jejich vůně mě zasáhla – připomněla mi zarostlou zahradu mého dětství; zastavil jsem se a zvědavě nahlédl přes plot. Spatřil jsem zpustlou městskou zahrádku, štihlý javůrek rašící uprostřed neurčitého haraburdí, kůlnu na uhlí se zbytkem naštipaného dříví pokrytého vrstvou černého prachu, asi o pět metrů dál zchátralou přístavbu s rozbitým sklem a vedle ní verandu s vysokým klenutým oknem, za nímž se rýsovala vzdálená přední stěna domu. Nahlížel jsem do temných, prázdných místností. V dálce matně prosvítila okna z průčelí.

Zmocnilo se mě zvláštní vzrušení; vyšel jsem z parku, zahrnul za roh a vstoupil do ponuré uličky staré čtvrti. Jednalo se o velký měšťanský dům se zbrzděnou fasádou, do níž se za desítky let zažrala vlhkost. Budova s vysokými okny a oprýskanými vstupními dveřmi kdysi zažila lepší časy, bylo zřejmé, že je už několik let neobývaná. Cedule „Na prodej“, nalepená za oknem, byla celá zkrabatělá od kondenzující páry. Začalo mrholit, jak mrholit dovede jen ve starých městech; v poryvu větru bezútěšně zadrčel mosazný poklop poštovní schránky.

Ta čtvrť se nazývá Patershol. Pojmenovali ji tak podle úzkého otvoru, skrze nějž páteří kdysi do nedalekého středověkého kláštera pašovali po městském kanále na lodičkách potraviny a dle různých báchorek i prostitutky. Přilehlé pozemky patřivaly hrabatům z Flander; tahle stará městská část sousedí s hradem Gravensteen z dvanáctého století a odnepaměti byla domovem patricijů a zámožných občanů. S rozmachem proletariátu v 19. století však mnohé honosné budovy byly nahrazeny dělnickými domky. Rozmohla se tu chudoba a čtvrť postupně nabyla špatné pověsti. Úzké uličky a obestavěné dvorky chátaly, až se v nich v době studentské revolty na konci šedesátých let 20. století usadila umělecká bohéma. Dům, na nějž jsem hleděl, se nachází na severovýchodní straně čtvrti Patershol v uličce nesoucí název Drongenhof, nedaleko odtud podél starých, vlhkých domů pomalu a temně protéká řeka Leie.

Zásadní životní rozhodnutí jsem málokdy činil vědomě. Pokaždé jsem se pohroužil do jakési zasněnosti, v níž jsem nabyl dojmu, jako by mě do zad dloubla nějaká neviditelná ruka a já pak po vzoru příslavečného bezelstného blázna běžel jako bezhlavé kuře v ústrety svému osudu. Tehdy jsem z ošuntělé kožené bundy vytáhl notýsek a poznamenal si telefonní číslo uvedené na plakátku. Ještě téhož dne

jsem notáři zavolal a o dva dny později jsem si nemovitost prohlédl. Patřila frankofonní rodině De Potterů, kteří měli zájem se co nejrychleji zbavit několika domů kvůli tomu, že se napřesrok měla citelně zvýšit daň z nemovitosti.

Při návštěvě mi neuniklo, že se v domě drží plíseň a vlhkost, v zaplavených sklepech stála brakická voda, tu a tam se povaloval zpuchřelý kus starého nábytku, ale taky se tam skvělo vysoké schodiště, v předním pokoji stál krásný krb z hnědorůžového mramoru, dlouhá chodba byla vydlážděná černě se lesknoucím ardenským kamenem lemovaným proužkem šedivého, žilkami protkaného carrarského mramoru a prostorné místnosti v patrech měly podlahy ze širokých prken – přítlačivost neznámého života.

Stoupali jsme domem od sklepa až po podkroví, trvalo to dobré dvě hodiny, protože notář De Potter za mé přítomnosti v každé místnosti sepisoval detailní protokol o stavu nemovitosti a já ho pokaždé musel odsouhlasit. V podkroví jsem si všiml provazu pověšeného na zaprášeném trámu; ve vysoké špičaté střeše chybělo několik tašek. Otvorem bylo vidět šedivé městské nebe, odněkud se ozývalo mávání holubích křídel.

Vždycky jsem měl slabost pro pach vlhkosti a zchátralosti linoucí se ze starých domů. Možná proto, že mě coby dítě narozené nedlouho po válce máma vodívala za ruku rozbombardovanými ulicemi a pach vlhkých kamenů a plísně na mě působily tak jako na Prousta proslavené *madeleines*. Děti, které ještě nemají žádné vzpomínky, vnímají jako zdroj štěstí dokonce i stopy zchátralosti.

V náhlém popudu jsem dům koupil za částku, která dnes nestačí ani na pořízení auta střední třídy. Poněvadž jsem nebyl při penězích, vzal jsem si na to bezúročnou půjčku od svého otce a slíbil mu, že obnos v měsíčních splátkách co nejrychleji vrátím. V té době se podobné transakce ještě často prováděly hotovostně; dodnes vidím ot-

covy bezúhonné ruce, jak na podložce z telecí kůže zdobící desku notářova pracovního stolu odpočítávají bankovky poctivě nastřádaných úspor.

Zmíněná kniha nesla název *Syn »pomýleného« Vláma*, střídma obálka biografie na sebe upozorňovala nápadnými, typicky „německými“ uvozovkami. Její autor Adriaan Verhulst byl emeritní profesor historie, k němuž jsem kdysi chodil na univerzitní přednášky. Za své akademické dráhy se těšil velkému renomé, působil jako předseda správní rady veřejnoprávního vysílání a různých kulturních organizací, jeho podpis nesly četné vědecké články, byl známý svými nepředpojatými názory, ale i přísnou, neústupnou povahou. Na sklonku života učinil obtížné veřejné doznání. Vytáhl na světlo vzpomínku na dům, v němž strávil dětství, a mě k mému úžasu označil coby jeho současného obyvatele. V té době jsem budovu v genské lidové čtvrti právě prodal. Rozhodl jsem se Adriaana Verhulsta navštívit, jenže než jsem se k tomu dostal, zemřel. A já jsem stanul před hradbou rébusů a ticha.

Nuže, přemítal jsem, nebudu líčit životní osudy dalšího esesáka; takových už bylo dost. Převyprávím příběh domu a jeho obyvatel. Ale i tak trvalo léta, než jsem historii, která zde následuje, dal dohromady. Někteří její svědci jsou dosud mezi námi, dožili se vysokého věku a v mezích možností se se mnou do detailu podělili o své vzpomínky. Když jsem se prokousal všemi podklady, uvědomil jsem si, že jindy tak pečlivý historik Adriaan Verhulst kupodivu nikdy nezažádal o nahlédnutí do soudních spisů, aby se mohl podívat pravdě do očí, ačkoliv mu v tom nic nebránilo. Kdyby tak býval učinil, postavil by se k portrétování svého otce méně shovívavě.

I

Trochu jsem se zdržel se svým ptaním.

Dante, *Ráj*, Zpěv třetí

1

Adriaanův otec Willem Verhulst se narodil 10. července 1898 v Berchemu u Antverp, v téže čtvrti, kde po nesčetných peripetiích v roce 1975 zemřel – jen o čtyři roky dříve, než jsem koupil dům v Gentu, kde několik desítek let bydlel.

V pozoruhodném životopisném fragmentu s názvem „Willovo dětství“, který patrně sepsal ve vězení, označuje za osudové znamení, že chybělo málo, aby přišel na svět 11. července – v den, kdy se ve Vlámsku připomíná bitva zlatých ostruh z roku 1302, při níž hrstka vlámských militantů, notabene s pomocí valonských jednotek, porazila na groeningenském poli u Kortrijku vojsko francouzského krále Filipa IV. a která se později přetavila v zakladatelský mýtus vlámského nacionalismu.

Willem pocházel z početné rodiny s devíti dětmi – čtyřmi chlapci a pěti děvčaty; byl to benjamínek a maminčin mazánek. Jeho otec vlastnil brusírnu diamantů nedaleko Albertova parku v Sadové ulici, Boomgaardstraat, mezi městskými čtvrtěmi Groen Kwartier a Oud Berchem. Dnes, sto let po jeho narození, je to obyčejná ulice s ještě poměrně mladými stromy, v níž v okamžiku, kdy tudy procházím, několik ortodoxních židů vyprazdňuje před nějakým suterénním skladem velké nákladní auto. Budov se skladovacími prostory v zadním traktu moc není, kdoví, možná právě tady kdysi onen brusič diamantů žil, říkám si. Jednoho z mužů, kteří se motají kolem nákladáku, se zeptám, jestli se tam skladují košer potraviny, opáčí dotazem, proč to chci vědět. Mám na jazyku, že hledám rodný dům jistého esesáka, ale pak usoudím, že bude lepší mlčet.

Na fakt, že se v těchto místech kdysi rozkládal ovocný sad, dnes upomíná domov seniorů s bukolickým názvem Ten Gaarde, U sadu. Nedaleko něj dosud stojí stará krčma De Hand, v níž se Willemův

otec tak často podíval na dno číše. Někde v okolí musel bydlet i kočí, v ulicích se jistě držel pach koňského trusu. Dohledal jsem starou rytinu s vyobrazením romantického statku. Vrby a sníh, tlustá došková střecha, políčka – výjev z dob dávno minulých. Nyní se tudy v nekonečných kolonách pomalu šinou auta, ponurá jako duše v Dantově pekle.

Willemova sestra Caroline, které se říkalo Carlo, měla za domem „taneční školu pro salonní tance“. Na stolku vedle gramofonu stávaly tenké hnědé obaly potištěné inkoustově modrými motivy a v nich šelakové desky. Na onu dobu velice moderní. Někdy bylo slyšet jen šoupání nohou po podlaze ze smrkových prken posetých jemným pískem a rytmicky pobízející hlas mladé ženy; když ke konci hodiny hudba dozněla, vhrnuly se mezi černě oděné páry do sálu děti.

Mezi nimi i malý Willem.

Patrně jednoho takového jarního večera čtyřletý klučina zniče-honic upadne. Sténá, koulí očima, škubavé pohyby jeho těla postupně přecházejí v prudké křeče. Kolem úst se mu tvoří pěna, sestry ječí a volají matku; ta přispěchá a když vidí svíjejícího se syna, snaží se mu podepřít hlavičku, již se mlátí o prkennou podlahu, a strčit mu prst do úst, aby si neukousl jazyk – klučina zvrací a škytá, oči mu lezou z důlků. Matka rozpozná febrilní křeče, pošle jedno z děvčat pro hadřík namočený do studené vody a pevně syna svírá, dokud záchvěvy neustoupí. Klučina pomalu přijde k sobě, něco zabrumlá a žalostně se rozpláče. Matka ho zvedne, přenesení do bytu a položí na kanape. Chlapec upadne do hlubokého spánku; když o mnoho hodin později procitne, dostane teplé mléko a krajíc s povídky. Chce se napít, ale polovinu vybryndá a znovu se pustí do pláče. Za další půl hodinu se mu chce na záchod a cestou narazí do zárubně. Další pláč a pak výkřik: *Já nic nevidím*. Matka k němu doběhne, pozorně si dítě prohlédne a shledá, že zírá do prázdna. Odříká rychlou modlitbu, pomůže chlapci na dřevěné prkénko záchodu na dvorku

a při čůrání ho jemně přidržuje za stehno. Všechno dobře dopadne, Wimpje, říká. Odnese ho zpátky na kanape, kde chlapec opět usne a probudí se až za soumraku. Mezitím se domů vrátí otec, jakmile dítě procitne, zamává mu rukou před obličejem. Willem jedním okem pohyby sleduje, druhým nikoliv; snad se to druhé do zítřka spraví, říká otec, alespoň že vidí na pravé oko.

Jenže druhé oko se nespraví. Chlapec v následujících měsících do všeho naráží, neustále si přivozuje drobné ranky na hlavě, mívá odřená kolena. Ve spěchu se zřítí ze schodů, špatně odhaduje vzdálenosti, zakopává o obrubníky a prahy; v zadním traktu domu narazí do velkých beden na brambory a zachytí se o hřebík, který mu natrhne levé stehno. Děti ze sousedství ho škádlí a matou tím, že se mu pokaždé rozutíkají přímo před nosem a sborově skandují „Pidlooký Willem, s viděním má problém.“ „V každém případě,“ poznamená si později s břitkou ironií, „to, co jsem vidět měl, jsem neviděl, ale taky jsem toho viděl hodně, co bych býval radši neviděl vůbec, a dělat, jako bych nic neviděl, se mi později ještě mnohokrát vyplatilo a těžko jsem se to odnaučoval.“

2

Willem sedí pod prosklenou stříškou za domem a hraje si s kamenými karbunkly a prasečími kostičkami. Zevnitř se pořád dokola ozývá útržek melodie, kterou jedna ze sester hraje na klavír. Slyší otce zpívat *Je crois en toi, Maître de la nature / Semant partout la vie et la fécondité*. Píseň ve Francii dosud známá jako *Le Credo du paysan* chválí Hospodina za stvoření světa a úrodnost země, otec však verše opěvující Boha karikuje tím, že výraz *Dieu*, bůh, systematicky nahrazuje slovem *Bête*, zvíře. *Bête Tout-Puissant, qui fis la créature...* rozléhá se domem, až žena zakřičí, že už by to stačilo. Brusič diamantů je přesvědčený darwinista a chce své děti uchránit od toho, co nazývá „pomateností víry“; z hlavy cituje Voltaira a kněží označuje za „černoprdelníky“ a „nosiče uhlí“.

Když Willem nemá nablízku mámu, propadá záchvatům strachu; nechce jít spát, aniž se nejdřív podívá pod postel. Odmítá se posadit na prkýnko v kadibudce, smrdutý otvor v něm vyvolává paniku. Děsí ho stíny svíček, chvěje se hrůzou z vrzání dveří. Když létají blesky, zaleze si do ústraní celý vyděšený, že si ďábel přichází pro jeho druhé oko. Sestry bratříčka rozmazlují, občas si ho některá pustí pod peřinu – Willem si později poznamená: „Od té doby mě ženy utěšovaly, ačkoliv jsem byl nesmírně stydlivý, což ovšem některé z nich vehementně popírají.“

Stane se z něj malý, byť neškodný, tyran; přinejmenším jednou týdně ho posílají spát bez jídla. „Když jsem zase něco provedl, radši jsem sám hned zalezl do postele, abych se vyhnul dalším trestům,“ píše. Až do šesti let nosí dívčí šaty, jak tehdy z hygienických důvodů bývalo zvykem; hraje si s panenkami, vybavuje si, že ho zajímaly jejich vnitřnosti a že je rozparoval. Rovněž se jim neustále pokouší „opravit

očí“, v důsledku čehož se v obývacím pokoji povaluje spousta panek bez očí.

Až do vysokého věku si do detailu vybavoval den, kdy k němu do pokojíčku přišla matka se dvěma lékaři, dokonce si přesně pamatoval i jejich jména: MUDr. van Rechtesteen a MUDr. Bayence. To mu muselo být zhruba šest let. Van Rechtesteen tlumeným hlasem matce něco vykládá, není mu rozumět, rozhlíží se, matka ukáže na nějakou věc na nočním stolku. Lékař vezme Willemovu obrázkovou knihu a odtrhne z ní tlustou přední obálku. Willem protestuje, nechte toho, křičí, to je moje oblíbená. Lékař k němu konejšivě přistoupí, stočí tvrdou obálku do ruličky, přiloží ji Willemovi k oku a vlije do ní tekutinu. Willem upadne do bezvědomí.

Když se probudí, leží se zavázanýma očima v posteli, hlavu má oмотanou tlustými obvazy páchnoucími dezinfekcí. Hlava mu třeští, nahmatá matčinu ruku; chce si obvaz strhnout, matka panikařící dítě uklidňuje. Obvaz se za žádných okolností nesmí sundat; z narezavělé skvrny na tkanině se jí dělá nevolno. Celé týdny u něj bude posedávat, pomáhat mu s bažantem, umývat ho a oblékat, promlouvat s ním a číst mu pohádky. Willem dostává tekutou stravu a dobré dva měsíce zůstane slepý v posteli. Když matku na pár hodin vystřídá jedna z jeho sester, šátrá po matčině ruce a zoufale sebou hází, dokud se nevrátí.

Po stanovené době lékař obvaz sundá; operované oko je stále lehce potažené zakaleným mokem. Za chlapcova neustávajícího fňukání z něj malou pinzetou odstraní pár stroupků a pak ho zakryje menším obvazem. Malý Wim dostane černé brýle. *Tranquille, mon gars*, konejší ho lékař, upokoj se, všechno dobře dopadne. Zdravé oko opět pomalu přivyká světlu. Druhého dne se lékař dostaví znovu, obvaz sundá, přiloží Willemovi ruku na zdravé oko a zeptá se: Co to držím? Chlapec předtím zahlédl na stole vedle lékařovy ruky trs hroznů; trs hroznů, vykřikne. Lékař měl bohužel v ruce nůžky. Druhé oko je

stále slepé, obrátí se k matce. Budeme to muset zkusit znovu. Dítě zpanikaří; ne, znovu ne, křičí, znovu ne, kope kolem sebe, vrtí hlavou, nedá se téměř utišit. Matka ho vezme na klín, už je to v pořádku, říká, uklidni se.

K žádnému dalšímu zákroku nedojde; rovnováha mezi soucitem a neústupností bývá u matek křehká.

O rok později nastane první školní den; plachý chlapec se bezcílně potlouká po budově, v jednom okamžiku si splete dveře a vejde do dílny školníka, který mu želbohu vzápětí jednu vrazí, až chlapci teče z ucha krev; uteče ze školy a zpátky ho dopraví četník. O hodinu později vzlyká v lavici, u ucha si drží hadr.

Měl jsem rád rozkvetlé kaštiny, prskající lucerny v mlze a takové ty vrtulky, které se na podzim snášejí z javorů, píše ve svých memoárech; v sadu jsem kradl bachraté žluté hrušky a schovával si kořist za králíkárnou.

Od deseti let se ve škole začíná prát. Instituce, do níž v Antverpách dochází, je přísně rozdělená na vlámsko-francouzskou a výhradně francouzskou část, dozor musí na školním dvoře neustále oddělovat rváče z obou stran. Vlámsky mluvícími žáky buržoazní synáčci opovrhovali, píše, utahovali si z nás a pošťuchovali nás, francouzsky nám nadávali do hovad, my synové z lidu jsme kolem sebe rozdávali rány, nestrpěl jsem, aby nás ponižovali. Vždycky jsem soucítit s dlaždiči, tramvajáky a kočími, dodává; ulíval jsem se ze školy a kradl sladkosti, a pak je rozdával nádeníkům. Se shovívavou ironií píše, že „panáček Wil“, jak označuje své mladší já, nikdy nedosáhl věku rozumu, „ať už kvůli své svaté prostotě, nebo kvůli ztřeštěnosti vepsané do kukučce“.

3

Brusič diamantů pije a zašívá se ve své dílně, zato matka projevuje podnikatelského ducha. Už dlouho skupuje malé parcely ve městě, a pak je se ziskem prodává, nezávisle na manželovi si tak vytvoří skromný kapitál. Za něj postaví prostorný dům na pozemku, kde je místo i pro brusírnu diamantů a pro Carolininu taneční školu – v budově je dvaadvadesát místností, píše Willem o půl století později, pravděpodobně měl na mysli devětadvacet, na tom nesejde, ale jaká tělocvična a taneční sál! Malý Wim pomáhá středostavovským děvčatům při večerních kurzech procvičovat taneční kroky. Všechny okouzluje: chlapec s černou páskou přes oko ladně kroužící prostorem jako malá baletka, který občas roztomile zaškobrtne, ale rychle se zase vyhrabe na nohy a plachtí dál.

Rvačky ve škole nabývají na dramatickosti, násilí se s každým střetem stupňuje. Tu a tam třímá někdo za zády rozbitou láhev nebo klacek. Zraněné mladíky pravidelně odváží záchranka. Willem propadá v algebře kvůli tomu, že dostatečně neovládá francouzštinu, v níž učitel matematiky látku vykládá; začne se zatvrzovat a chovat arogantně, při hodině si stoupá a vykřikuje, že chce výuku ve vlámsčině. Vlámský lev, zařve a jako býk se vrhne na elegantně oblečeného mladíka, který se mu vysmívá. Hrozí, že bude ze školy vyloučen. S jeho prospěchem to jde z kopce; hodí vysvědčení do kanálu, na sekretariátu ukradne prázdný tiskopis a sám do něj vyplní dobré známky, jenže podvod odhalí otec, kterému se škrabopis údajného nového učitele nezdá. Willem si za to vyslouží výprask, který si bude pamatovat ještě o desítky let později.

Uteče ze školy, pár dní se toulá, vymetá sady a pomocí hole se zatlučeným hřebíkem pytláčí vysoko rostoucí ovoce. S kyticí lučňákového kvítí

se postaví u dívčí školy, ale jeptiška ho popadne za ucho a kňučícího bolestí ho odtáhne na druhou stranu ulice. Snaží se nahlédnout dívkám pod sukně – „Říkalo se, že z toho člověk může oslepnout, že ho to zasáhne silně jako blesk...“ Ach ta Mariëtte, vzdychá ještě v pokročilém věku, a Tilly a Eveline; mluvily francouzsky a jeho oku neuniklo, že nosily krajkové kalhotky.

V zimě rozdělává s otcem o půl šesté ráno v brusírně a v tanečním sále oheň v kamnech; připraví dělníkům kávu a pak leští veškerou taneční obuv. Tu a tam nějakému vyfintěnému tanečníkovi natře boty králičím trusem, baví ho tropit si z ostatních legrácky. Působil jsem jako svatoušek, píše, tvářil jsem se, jako by nic, měl jsem skvělé dětství.

Pak blesk skutečně udeří. Ve třinácti letech mu nečekaně zemře matka. Okolnosti jejího skonu jsou nejasné; Willem přerušuje vzpomínky na dětství zmínkou o její předčasné smrti bez dalších podrobností. „Se steskem bloudím na hřbitově mezi hroby a hledám svůj život“ – zhruba tak zní jeho závěrečná věta.

O několik desítek let později se mi díky jednomu z jeho potomků dostane výtisk tohoto pozoruhodného svědectví do ruky; sešit má na obálce obrázek sportovce a nad ním je v obou jazycích země uvedený slogan „Chovej se sportovně.“

Můj pohled upoutá běžcův stín: připomíná boxera.

Pod ním, jak ironické, stojí francouzsky: *Cahiers de Belgique*.

AGIS COMME UN VRAI SPORTIF

HANDEL ALS EEN ECHE SPORTIEF

L'EFFORT OLYMPIQUE

L'effort olympique est le plein effort physique.

OLYMPISCHE KRACHTINSpanNING

Olympische krachtinspanning is het volledige fysieke inspannen.

N° 60

Cahiers de Belgique

Départ

Willem se chce stát farmářem nebo zahradníkem, něco na ten způsob, proč, to neví, jen když z něj nebude brusič diamantů s vyprahlým hrdlem. Životem znavený otec ho posílá na Zahradnickou a zemědělskou školu do Melle nedaleko Gentu. Willem na studium zvysoka kašle. První světová válka je v plném proudu, na tah přichází von Bissingova univerzita: Moritz Ferdinand svobodný pán von Bissing, generální guvernér okupované Belgie a milovník Rilkeho a Goetheho, založil v roce 1916 v rozporu s belgickými zákony vlámskou vysokou školu, která v akademické sféře způsobila hluboký rozkol: němečtí okupanti razili takzvanou *Flamenpolitik* s cílem rozdělit Belgii na dva jazykové tábory, a pak germánské, nizozemskojazyčné Vlámsko připojit ke své říši. Belgičtí vlastenci proto založení vlámské univerzity brali jako provokaci, avšak flaminganti, jak se říkalo agilním stoupencům vlámského hnutí, ji považovali za splnění svého oprávněného požadavku na univerzitní vzdělání ve vlastním jazyce. V centru Gentu se konaly demonstrace, při nichž vlámstí profesori odmítající kolaboraci brojili na francouzsky psaných transparentech proti své vlastní ponizozemštěné univerzitě. *L'université de Gand français!* Většina pedagogů vysokou školu opustila, nahradili je kolegové z řad vlámských aktivistů. Situace těžko mohla být rozpolcenější.

Syn antverpského brusiče diamantů se v té době potlouká ulicemi Gentu a ulévá se z výuky. Navštěvuje studentské kluby vzývající ideu vlámského nacionalismu a vstoupí do nechvalně proslulého a rychle se rozrůstajícího aktivistického hnutí s názvem Groeningenská garda, jejímž charismatickým předákem je August Borms, který 11. února 1917 vystoupí s přednáškou. Hnutí už v té době prosazuje správné rozdělení Vlámka a Valonska, volá po zatnutí tipce „frankiljonům“, tedy Vlámům tíhnoucím k francouzštině, a domáhá se

„odsunu“ francouzsky mluvících spoluobčanů. Borms je plamenný řečník: „Žádáme, aby moc, která nyní spočívá v našich rukou, byla využita k odstranění prvků, jež jsou na bytostně vlámském území nežádoucí, a tudíž z obecného duchovního a mravnostního hlediska veskrze neblahé... Pryč se všemi franskiljony...! Za hranice s každým, kdo se nám i nadále vzpírá! Pryč se všemi, kdo nám odporují!“

Willem huláká a skanduje v řadách rozvášněné mládeže. Dlouho do noci vyesdává v krčmě, prohání děvčata, je celý poblouzněný bleskem pod jejich sukněmi, který mu nahání strach.

Jednoho jarního dne Willem jako obvykle jede tramvají; Němci pravidelně provádějí agresivní kontroly, atmosféra je napjatá a všichni jsou nervózní. Willem nastoupí a jde si zakouřit na otevřenou zadní plošinu. V knoflíkové dírce saka nosí tehdy populární odznak vlámského hnutí: belgickou kokardu s vlámským lvem uprostřed. Kokardy si všimne postarší muž, rozzuří se, strhne ji Willemovi ze saka a křičí:

Maintenant c'est fini tout cela! Už toho bylo dost! Měšťákova agresivita nic netušícím chlapcem hluboko otřese. V duchu znovu vidí rvačky ve škole, slyší ponižující urážky francouzsky mluvících spolužáků, cítí, jak se mu v žilách vzdouvá mohutná vlna adrenalinu, na okamžik se zdá, že se přestane ovládat, chce tomu chlápku ubalit petardu, ale na poslední chvíli své mladé pěsti zkrotí, bez rozmyšlení vyskočí z rozjeté tramvaje, dopadne na dlažební kostky a vymkne si kotník.

Později bude často zmiňovat, že právě v tom okamžiku začal belgický stát nenávidět. Přibližně ve stejnou dobu se dozví, že jeho starší bratr Edward padl na frontě, připadá mu to jako zpráva z jiného světa. On sám je kvůli slepému oku vojenské služby zproštěn. Vlámský kyklop jako já je francouzským důstojníkem na řece Ijzer k ničemu, usměje se na dívku, s níž švitoří.

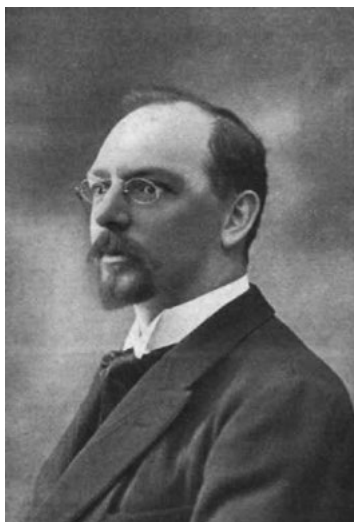
Mezitím doroste v mladého muže, měří dobrých sto osmdesát centimetrů a má dlouhé černé vlasy – na jediné rozmazané fotografii, která se z té doby dochovala, vypadá spíš jako o generaci dříve narozený Neil Young než jako předválečný vlámský aktivista. Páska přes oko mu propůjčuje punc tajemnosti, přitahuje s ní intelektuálněji založené dívky a částečně odstrašuje kamarády. Když vejde do hospody, všichni vzhlédnou. Začne ho fascinovat kinematografie; do jednoho komorního sálu se zajde podívat na popraskanou verzi belgického němého protiválečného filmu *Maudite soit la guerre* od Alfreda Machinse, o týden později zhlédne německý propagandistický snímek o ušlechtilé povinnosti vést válku a je celý zmatený; nechvalně proslulý film o bitvě na Sommě se v Gentu zatím nepromítá, ale je předmětem hovorů. O tom, co se v tom samém okamžiku odehrává ve vlámských a severofrancouzských zákopech, má jen mlhavé povědomí, neví ani, co si o tom všem myslet, ze všech stran se na něj valí

protichůdné názory, slyší, jak někdo noviny označuje za „lživý tisk“. Tak to radši žádné noviny; na ulici se dá moudrostí posbírat dost.

Spojenci mezitím zabředli do hlíny prosáklé krví stejně hluboko jako okupanti, u Passendale se odvíjí katastrofa. Od konce srpna se hory stále více točí kolem Langemarku. Proč Langemark, co se stalo v roce 1914 v Langemarku, kde se Langemark nachází, dle všeho existuje i Kortemark, směje se. Neměl bys tolik pít, řekne mu přítelkyně a obejmě ho kolem ramen. Při kontaktu s ostatními studenty je zprvu zdrženlivý, ba dokonce plachý, ale jakmile se dostane do ráže, zaplétá se do pomatených teorií a bouchá pěstí do stolu. V novinách čte články o Říjnové revoluci, všichni mluví o menševicích a bolševicích. Dozvídá se o plánech na založení „ryzí vlámské strany“ s názvem „Vlámský blok“, které mají být na stole už od roku 1912. Západní svět jde ke dnu, říká nějaký univerzitní student s prapodivnou čapkou na hlavě. S tímhle středostavovským mladíkem jménem Edmond Vandermeulen několik nocí flámuje po hospodách, později se jejich cesty opět protnou, ale to teď ještě nemůže vědět; *Věrnost nade vše* a *Vzlétni, Bouřníáku!* ryčí po vzoru onoho studenta nad ránem. Pak zapadne do poslední zaplivané válečné putyky, kde se pije špatný jenever pálený ze shnilých bramborových slupek a krmné řepy; odporná brynda, po níž ho celé dny trápí úporné bolesti hlavy.

Na zahradnické škole vídají učitelé Willema jen zřídka; on se raději toulá po městě, dlouho do noci debatuje se svými druhy z Groningenské gardy o vlámském obrození, občas, když má kocovinu, vyseďává v botanické zahradě a sní. Spory ohledně ponizozemštěné univerzity vedou k prudkému poklesu počtu studentů i na vysoké škole zahradnické, učitelé se nedostavují, výuka probíhá nepravidelně. Willem ztrácí motivaci, po nocích se potlouká po městě, neví co si počít. Pár týdnů vypomáhá v hospodě. Přátelím se s Augustem Bormsem, holedbá se. To při hledání práce pomáhá.

V nějaké zasedací místnosti ukradne podepsanou fotografii svého hrdiny; já ten natržený a zažloutlý snímek v rozbitém rámečkem s prasklým sklíčkem později najdu při vyklízení domu na Drongenhofu, v tom okamžiku mu však nevěnuji pozornost a vyhodím ho s ostatním harampádím do kontejneru přistaveného před dveřmi.

5

Když otec přijde na to, že se synátor fláká, kontaktuje Zahradnickou školu ve Vilvoorde. Willemovi nezbyde než přestoupit; uprostřed války se stěhuje z Gentu, města Gézů, na severní periferii Bruselu. U jednoho pekaře nedaleko centra si najme studentský pokoj. Vilvoorde je v těch dobách ještě venkov, k osobitě vysoké škole, která dnes působí pod názvem Vyšší zahradnický institut a je vidět z vlaku při trati z Bruselu do Antverp, v té době zajíždí koňka. Velká cihlová budova s bílými kamennými nadpražími a prostorným zatravněným nádvořím připomíná typickou anglickou *public school*. Willemovi se v nové škole líbí, není tam pod tlakem přátel, po jejichž boku v Gentu o nocích pařil. U pekaře si může ráno jen tak vyzvednout čtvrtku chleba, což je ve dnech strádání a přidělového systému velké dobrodiní. Pokaždé když sbíhá po schodech z podkroví a vychází postranními dveřmi z domu, zahlédne za pultem pekařovu ženu. Může na ní oči nechat. Připojuje se k hladovějícím spoluobčanům do fronty na polévku, porci řídké, nevábné břečky nosí paní pekařové a ta jí pokždé vezme zavděk. Rozesmává ji, vmlouvá se jí do přízně, pozve ji na procházku, jednoho dne ji pohladí po vnitřní straně paže a zeptá se: Uvidíme se večer?

Elsa Meissner, vnímavá žena znuděná jednotvárným životem s pekařem, který každou noc kvůli své práci opouští manželské lože a přes den spí až do pozdního odpoledne, je celá rozrušená. Nechápe, co se to s ní děje, ale oné noci se vkrade k Willemovi do podkroví. Intimní výjevy, potlačované vzdechy a chvatné šátrání v mansardě na třetím podlaží, zatímco pekař dole ve sklepě hněte těsto nastavované nekvalitní bramborovou moučkou. Willemovi je necelých dvacet let. Else třicet. Původem je německá Židovka; vysoká a hubená, má tmavé rezavé vlasy a pihaté paže. Je mi zima, ozve se a Willem ji obejmě,

božíčku, ty máš ale husí kůži, její melancholický smích mu připadá neodolatelný, a tak v posteli tropí psí kusy. Elsa se k ránu celá rozjařená a lehce omámená vplíží do manželské ložnice a vleze si do postele těsně předtím, než se nahoru vrátí její muž. Svítá, schody vržou; pekař leží vedle manželky a chrápe. Elsa gestikuluje na nahého Willema v pootevřených dveřích, že se zbláznil, ať upaluje zpátky do svého pokoje.

Z románu se vyklube víc než jen zálet; jejich noční milostné eskapády postupem času ubírají na bouřlivosti, ale zato nabývají na hloubce a pomalosti; dlouhé hodiny se k sobě tisknou a občas lapají po dechu, jako by byli dlouho pod vodou. Willem drží Elsu v náručí a tichým brumlavým hlasem jí vypráví o svých politických ideálech a popisuje tajné schůzky v Bruselu. Přes místní buňku Groeningenské gardy se spřátelí s tehdy teprve šestnáctiletým Hendrikem Eliasem, z nějž se později vyklube kolaborant a předák vlámských nacionalistů, stále méně se snaží skrývat své sympatie k okupantům a jejich pojetí velkoněmecké říše. Když se belgický stát po kapitulaci Německa pustí do pátrání po kolaborantech, aby je postavil před soud, dostane se do hledáčku i Willem, který si předtím pouštěl pusu na špacír a všude vytruboval, že se osobně zná s Augustem Bormsem, že je radikální aktivista a že Belgie jde do kopru. Proč bys prchal? ptá se Elsa s úsměvem. Kvůli tomu, že máš dobře proříznutou vyřídilku? Willem se dozná, že už nějakou dobu působí jako tajemník vlámské Propagandistické kanceláře, bojí se, že ho zatknou. Elsa jen vylekaně zírá před sebe.

Mezi lidmi se šušká, že se konají hony na vlámské aktivisty. Za kolaboraci a pobuřování je zadržen básník Wies Moens. Smyčka se rychle uzavírá. Musíme pryč, naléhá Willem, do Nizozemska, nechci se těm zatraceným belgofilům dostat do spárů. Je nervózní, podrážděný:

jeho nechtnou. Ještě před úsvitem si sbalí svých pár švestek. Elsa ho tam vidí stát, zhluboka se nadechne a prohlásí: Jdu s tebou. Nechá vilvoordského pekaře zadělávat chleba u dubového žlabu a vyjde s milencem na liduprázdnou ulici. O několik set metrů dále na ně čeká několik kumpánů. Hele ji, židovskou cizoložnici na romantickém úprku s partičkou rozjívěných flamingantů. Musejí se co nejrychleji dostat za hranice, v Nizozemsku budou v bezpečí. Na kolech dojedou do Antverp, kde s tuctem souputníků přespí na podlaze ta-neční školy Willemovy sestry Carlo. Jeho druhá sestra, přesvědčená sufražetka sympatizující s vlámským aktivismem, dá partičce mladých lidí balíček s jídlem a zajistí jim nějaké náhradní oblečení. Else německy říká: Doufám, že se bratr s tebou trochu uklidní, jen ho pěkně udolej. Elsa se zádumčivě usmívá a mlčí. Za svítání vyjedou na kolech vstříc severnímu větru, u kalmhoutských lesů překročí hranici a za hraničním patníkem s úlevou padnou na krajnici. Willem celý rozjařený tančí a provolává *Belgie, co to je!*, ostatní si dělají starosti o svoji budoucnost.

Není jasné jak a proč, ale nakonec spolu skončí v Haagu.

Willem v Gentu propadl kinematografii; celé hodiny dokáže vykládat o filmech, režisérech, o tom, jak může filmová propaganda přispět k osvobození jeho vlasti od jha francouzsky mluvících mocnářů. Expresionismus! vykřikuje, Jakob van Hoddis! *Příliv prý chce břehy zaplavit! Měšťáku z hlavy klobouk slít! Vlaky padají z mostů do hlubiny!*

Haagští ochmelkové se nad tím sympatickým klaunem mohou potrhat smíchy.

Willem je hovorný, rychle se ostatním vetře do přízně, navíc má podnikavého ducha a fištróna. Seznámí se s člověkem provozujícím malý válečný biograf; jednou týdně má možnost zvolit film, představit ho řídkého obecnstvu a pak ho odpromítat. Dělá přednášky

o Belgii, poněvadž Holanďani vůbec nic nechápou; vy jste měli od roku 1908 s císařem Vilémem uzavřenéj pakt o neútočení, zato my jsme pykali a krváceli kvůli francouzský buržoazii, vykřikuje, nechali jste nás ve štychu. Cituje první řádky Brederova *Španělského Brabantana* ze 17. století, aby poukázal na to, že Antverpy jsou významnější než Amsterdam. Po promítání lidi potřesou hlavou a přistrčí tomu „sympatickému Vlámovi“ pár guldenů. Díky tomu se dokáže s Elsou udržet finančně nad vodou. Naučí ji kouřit a pít, občas spolu v nějaké zaplivané putyce až do rána tančí, Elsa zbožňuje vůni jeho potu, směje se, když ji drží v náručí, a v noci škemrá, aby nepřestával. Teprve ty jsi ze mě udělal ženu, šeptá do šera za oknem kamrlíku obráceného do dvora a on odpoví: Než jsem poznal tebe, nebyl jsem chlap, jak se patří. Jsou bláznivě zamilovaní.

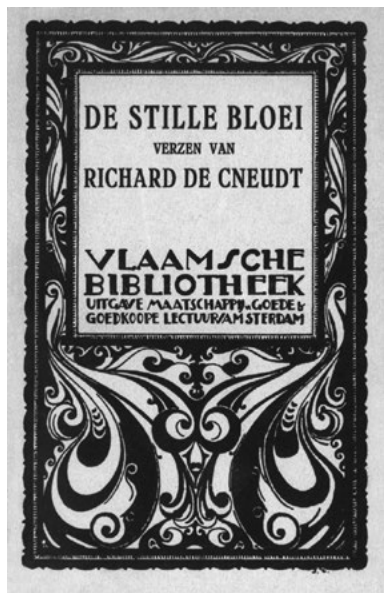
Na dotaz, jestli se raduje z osvobození své země, odpoví: Vlámsko ještě zdaleka osvobozený není, jen počkejte, *šák na nás eště dojde*. Svě haagské přátele tím uvede do rozpaků, pohádá se s Elsou, která soudí, že by měl držet jazyk za zuby.

Někdy v roce 1919 se v Haagu seznámí s uprchlým vlámským aktivistou a básníkem Richardem De Cneudtem, který žije v Rotterdamu, kde pravidelně přednáší. De Cneudt se za války horlivě zasazoval o to, aby se ve Vlámsku stala jazykem výuky nizozemština a aby v bruselských školách byly důsledně uplatňovány jazykové zákony, ale když zjistil, že si z nich úřady v belgickém hlavním městě dělají trhací kalendář, postupně se zradikalizoval.

Stal se stoupencem a obhájcem německé *Flamenpolitik* a vstoupil do Vlámské rady, neoficiálního lidového shromáždění, které jednostranně vyhlásilo nezávislost na Belgii. Tím se postavil mimo zákon. Po válce byl odsouzen za kolaboraci a odešel do Nizozemska, kde působil jako vynikající učitel francouzštiny. Tento dvaadvacetiletý vlámský kulturní herold si s mladým horlivcem hned padne do oka. Rozmlouvají spolu o filmech a knihách.

Ach ano, samozřejmě. Básně Richarda De Cneudta. Panebože. I ty jsem při vyklízení domu na Drongenhofu vyhodil do kontejneru. Dobrých patnáct svazků. Byly rozmáčené od zatékajícího střešního okna, potřhané, ohmatané a samý flek. Verše tu romantické, tu úderné. Ale poezie jaksepatří.

*Půvab tvůj v mém domě lapený
šelest vydává tichý a zasněný,
květnové ševelení,
já, ve své plachosti a bázni sám,
mu naslouchám a ani nedutám
v milostném opojení...*

Díky jedné Elsině známé přijdou do kontaktu s jakýmsi protestantským uskupením – jsou to idealisté, kteří zajišťují pomoc početným uprchlíkům z Belgie, aniž by často znali důvody, které dotyčné k útěku přivedly. V té době se hodně mluví o pacifistovi a křesťanském idealistovi jménem Kees Boeke, který se vrátil z Anglie; jeho přesvědčení rezonuje i u lidí, kteří se ujali Willema a Elsy. Seznamují se mezi nimi i s farářem Hilbrandtem Boschmou, autorem mnoha brožur vydaných pod názvem *Světlo a Láska*.

Boschma promlouvá s mladým Belgičanem mimo jiné o spojitosti mezi křesťanským poselstvím a idealistickým komunismem. Willem je zpočátku o to zmatenější, že má v živé paměti, jak se jeho otec každému náboženství vysmíval; jednoho dne zničehonic prohlásí, že se chce stát protestantem. Dozví se o utopické komuně Walden, kterou kdysi založil spisovatel Frederik van Eeden, a ptá se, jestli ještě existuje a jestli se v ní může stát zahradníkem. Vede niterné hovory s Keesem Boekem, stýkají se stále častěji, Boekeho mladý Vlám fascinuje. Willem mezitím – často ke konsternaci svých nových přátel – nadále řeční o nutnosti „vyhodit Belgii do vzduchu a zabít všechny franskiljony.“ Během jednoho večera naplněného bouřlivými diskuzemi vykřikne, že smýšlí jako křesťansko-anarchistický komunista, ale zároveň chce zůstat republikánem a vlámským nacionalistou. Tento koktejl je živnou půdou pro nové debaty se členy skupiny Světlo a láska.

A ano – i tahle fotografie ležela zahrabošená na půdě, když jsem dům koupil. Kees Boeke na motorce s malou nizozemskou princeznou Beatrix. 1946 nebo tak nějak. Dokonce s autogramem.

Pravděpodobně přišla poštou na konci čtyřicátých let.

„Pro mého dalekého vlámského přítele.“

Kdyby tehdy býval tušil, že Willem sedí ve vězení.

80

O několik měsíců později Willem požádá Elsu o ruku. Vezmou se v úzkém kruhu, aniž by předtím došlo k oficiálnímu rozvázání Elsin prvního manželství. Nedlouho poté, patrně někdy v roce 1922, popadnou Elsu silné křeče a dostane horečku. Zůstane v posteli, bolest se stupňuje. Willem u ní bdí, posílá pro lékaře. Elsiny potíže jsou neurčité, ale znepokojivé, jak Willem usuzuje ze zamyšleného a zamlklého počínání přivolaného lékaře. Elsa se občas cítí o něco lépe, ale pak zase dlouhé dny tráví v posteli. Kvůli rostoucím nákladům na léčbu se Willem musí poohlédnout po dalším příjmu. Péče o nemocnou se ujme několik členů organizace Světlo a láska, kteří si Elsu vezmou k sobě. Willem při hledání práce projíždí široké okolí křížem krážem na kole. Někdy zůstává celé dny mimo domov; po návratu nachází svou ženu pohublou a upoutanou na lůžko.

Netuším, jak na to přišlo, že zavítal až tak daleko od Haagu, ale v určitém okamžiku se seznámil s jistou rodinou z Oud-Zevenaarů nedaleko Arnhemu. Je dost dobře možné, že nekonvenční duchovní Boschma ho poslal za kolegou: k faráři jménem Adriaan Johannes Wartena.